

OLDMÄSTAREN 19

PANNCENTRAL OCH TVÄTTSTUGA

NOCKEBY

2016-09-27 ANTIKVARISK FÖRUNDERSÖKNING

WILUND ARKITEKTER & ANTIKVARIER AB
NYBROGATAN 81 114 41 STOCKHOLM
08-23 19 39
WWW.WA2.SE
KONTORET@WA2.SE

Oldmästaren

Beställare: Familjebostäder Stockholm genom Valentina Lind

Antikvarisk förundersökning genom:

Paul Wilund fil.mag. byggnadsantikvarie SPBA,
arkitekt MSA

Kalle Anderberg, byggnadsantikvarie fil. kand

Innehåll

FÖRORD	4
1. Administrativa uppgifter	5
2. Gällande skydd	5
3. Historik	6
4. Nulägesbeskrivning	7
6. Kulturhistoriskt värde	12
7. Sammanfattande bedömning	14
8. Värdefulla karaktärsdrag, delar och detaljer att beakta vid ändring och förvaltning	15

FÖRORD

I samband med en planerad f6t6tning av området samt ombyggnad till l6genheter har Familjebost6der genom Valentina Lind gett Wilund arkitekter & antikvarier AB i uppgift att utf6ra en antikvarisk f6run-
st6kning av Fastigheten Oldm6staren bel6gen i Nockebyhov.

Fastigheten best6r av en byggnadsvolym i tv6 v6ningar samt k6llare, som inneh6ller en panncentral och tv6ttstuga.

En antikvarisk f6runst6kning 6r avsedd att utg6ra en frist6ende unders6kning av kulturhistoriska v6rden i en byggnad eller i ett omr6de. Unders6kningen skall sedan fungera som underlag f6r st6llningstaganden i den kommande ombyggnadsprocessen.

Unders6kningens 6vergripande syfte 6r att bidra till att byggnadernas kulturhistoriska v6rden tas tillvara, att 6ndringar utf6rs varsamt och att inga f6rvanskningar sker.

Paul Wilund & Kalle Anderberg
Byggnadsantikvarie SPBA fil.kand

Wilund arkitekter & antikvarier AB
Nybrogatan 81
114 41 Stockholm
08-231939 & 070-6639639
kontoret@wa2.se
www.wa2.se

I. Administrativa uppgifter

FASTIGHETSDATA

Objekt: Panncentral och tvättstuga
Fastighetsbeteckning: Oldmästaren 19
Kommun: Stockholm
Län: Stockholm
Ägare: Familjebostäder

2. Gällande skydd

Fastigheten är grönklassad i Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Färgen grön betecknar en fastighet med bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

PBL

Fastigheten är inte skyddad i detaljplan men stadsmuseets klassificering indikerar att Plan och Bygglagens varsamhetsparagrafer bör vara tillämpliga, bland annat kap 8:13, 8:14 och 8:17 i plan- och bygglagen (PBL)

Förbud mot förvanskning

PBL 8 Kap 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Underhåll och varsamhet

PBL 8 Kap 14 § *Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.*

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras. En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2-4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

PBL 8 Kap 17 §

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras

varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Nockebyhovs pensionärsbostad avbildad i Byggmästaren 1953

Foto: Sune Sundahl

3. Historik

Panncentralen ingår i ett område med pensionärsbostäder som uppfördes i Stockholms stads regi år 1952. Behovet av bostäder för pensionärer var stort under 1940- och 50 talet och år 1953 stod 2000 pensionärer i kö för att komma in i stadens pensionärshem.

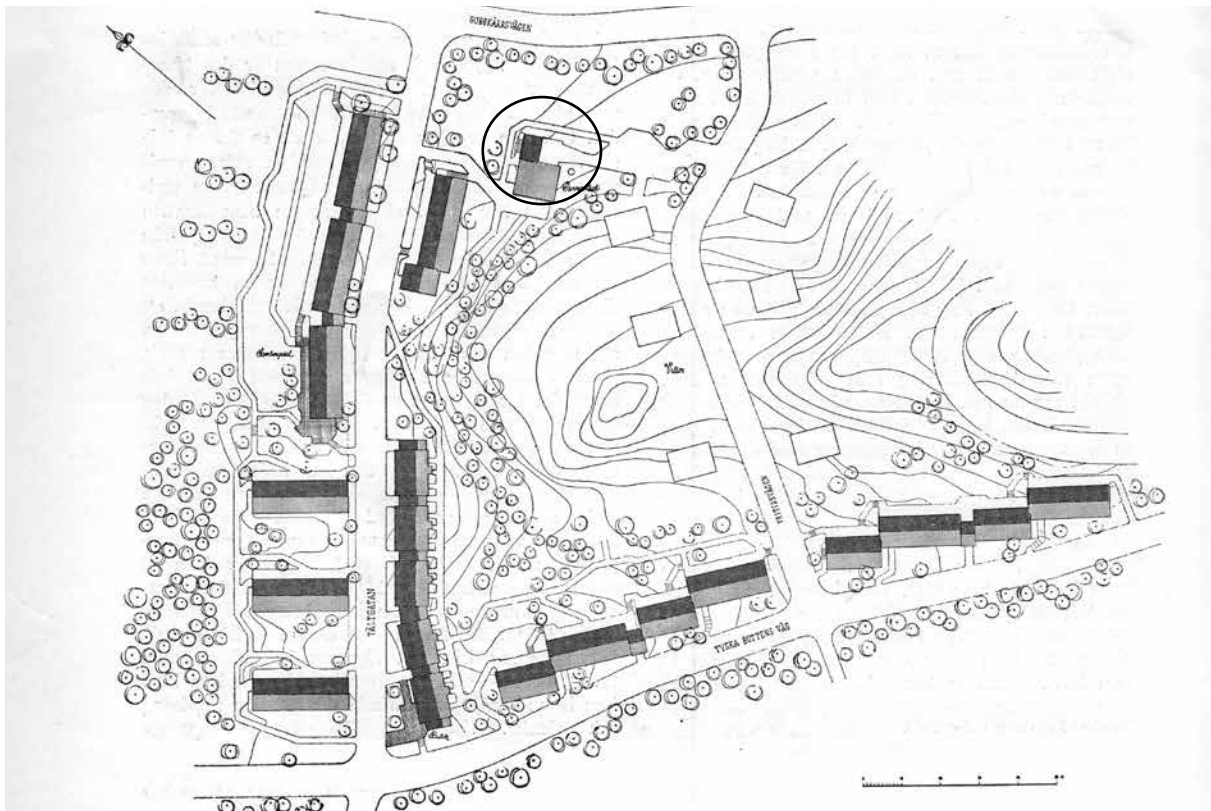
I Nockebyhov byggdes loftgångshus i två våningar, en tämligen ny hustyp vid tiden. En förebild för området kan vara två loftgångsbyggnader uppförda i Årsta 1948. Genom loftgångshusen skapades en optimerad bostadsyta där varje boende hade en egen ingång med nära kontakt med naturen. Den förhållandevis småskaliga bebyggelsen var medvetet anpassad till den omgivande villabebyggelsen i området.

I beskrivningen av det nyuppförda området får man en uppfattning om den höga ambitionsnivå staden hade för att skapa en god boendemiljö åt pensionärerna. Det nämns att det fanns en kurator, ett antal hobbyrum, en mindre självbetjäningsbutik, en stor samlingssal samt en värmecentral med två maskintvättstugor.

Byggherre var Stockholms stad genom fastighetskontorets byggnadsavdelning. Arkitekter var Nils Sterner och Gunnar Larsén som var knutna till fastighetskontoret.

Panncentralen som byggnadstyp uppstod i samband med att man började planera och bygga hela bostadsområden. Ett mycket tidigt exempel var Röda bergen i Stockholm som uppfördes runt 1924 med en gemensam centralvärmeanläggning. Genom panncentralerna kunde fastighetsdriften rationaliseras genom centraliserade inköp och leveranser av bränsle samt minskat arbetskraftsbehov.

För arkitekterna var panncentralerna en ny utmaning där man kunde ta ut svängarna i gestaltningen och inspireras till nya fria uttrycksformer. Ibland gick man så långt att man associerade panncentralen med sin skorsten som en motsvarighet till bondesamhällets gamla sockenkyrkor.

Situationsplan över området. Ur Byggmästaren 1953. Panncentralen är inringad.

4. Nulägesbeskrivning

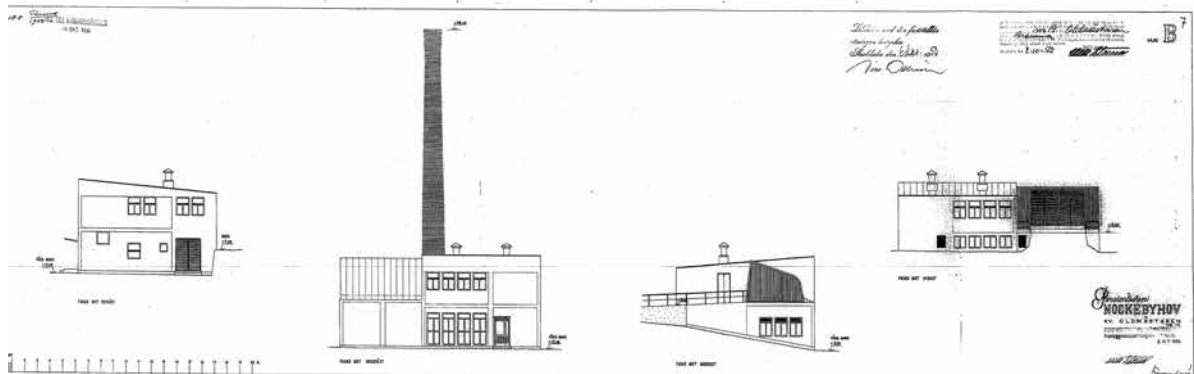
Byggnaden är uppförd med stomme i gjuten betong, väggar av lättbetong och spritputsade ytterväggar. Den är delvis inbyggd i en slänt mot söder. Västra delen av byggnaden består av en tvättstuga och panncentralen är inrymd i den östra delen. I väster finns en entré till ett trapphus som leder till tvättstugan medan panncentralen nås via en källardörr på byggnadens östra sida. I sydost, på byggnadens baksida, finns en ramp som leder till kolfickorna. Här har man transporterat in kol i byggnaden. På rampen finns även en askhiss från vilken askan från pannorna har tömts.

Samtliga fasader har en individuell utformning. Mot norr är fasaden tydligt indelad i tre sektioner med ett större fönsterparti i mitten flankerat av två fönsterlösa fasadsektioner. Mot väster är fönstersättningen lekfullt oregelbunden.

Den södra fasaden ligger delvis i souterräng och domineras av skorstenen. Även på denna fasad finns två fönsterpartier. Den östra fasaden består till stor del av den körramp som har lett till utrymmet med kolfickorna men har ett lågt placerat fönsterparti på fasadens norra del.

Byggnaden har ett lekfullt uttryck, något som går helt i linje med hur många panncentraler utformades.

Utmärkande för byggnadens gestaltning är det rundade plåttaket som täcker kolfickorna, de stora fönstertyorna och den asymmetriskt fältindelade fasaden där de slätputsade listerna markerar vägglägen inne i byggnaden. Taket är av pulpettyp och sluttar bakåt mot söder.

Ovan Originalritningar signerade Nils Sterner och Gunnar Larsén. Nedan tv. Panncentralen sedd från söder med kolintaget rakt fram. Askbissens dörr syns till vänster och har en telferanordning. Nedan till höger, Byggnadens västra fasad.

Panncentralen sedd över hörn från nordväst.

INVÄNDIGT

Pannhusdelen befinner sig mot öster i byggnadens källarvåning och har ett entresolplan mot söder. Mot väster består pannhuskällaren av en gnisterkammare och ett par outgrävda låga källarutrymmen. Mot norr tas en stor del av utrymmet upp av två kolfickor utförda i betong. Pannhusdelen har dels fönster mot nordöst samt överljus i form av glasbetongplattor i körrampen vid kolfickorna. Takkonstruktionen i körrampen består av invändiga betongbjälkar där betongglaspartierna ligger i mellanrummen. Väster om pannhusdelens entresolplan ligger ett apparatrum där bland annat expansionskärl och varmvattenberedare tidigare har funnits. Detta rum har ett stort fönsterparti mot norr. Söder om apparatrummet finns ett rum kallat verkstad som troligen har använts av områdets

vaktmästare. Detta rum nås från entresolplanet och från apparatrummet.

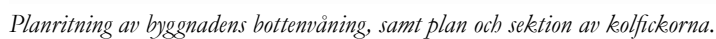
Ovanpå apparatrummet ligger tvättstugans östra del. Västerut i byggnadens bottenvåning finns ett par personalutrymmen.

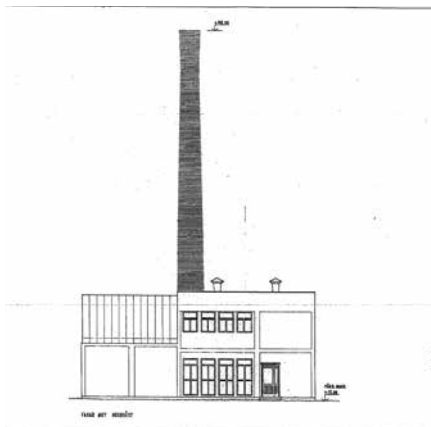
ANTIKVARISKA IAKTTAGELSER

Byggnaden har en välbevarad exteriör men det går att se att vissa förändringar har skett. Ritningsmaterialet visar också att det finns några signifikanta skillnader mellan den befintliga byggnaden och ritningarna där den ritade bygganden har en del detaljer som idag saknas. Emellertid kan det vara svårt att säkert avgöra vad som har blivit utfört utan att göra undersökningar i putsskikten.

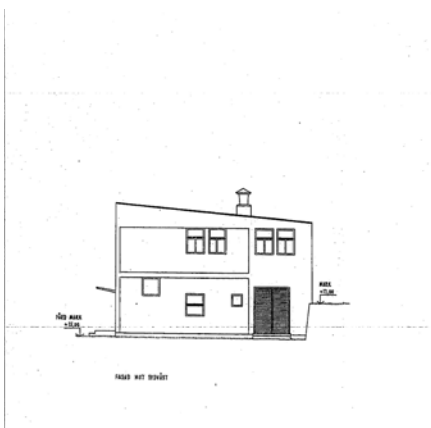

Interiör från pannhusets entresolplan mot apparatrummet, Pannhusets kassettaksliknande balkkonstruktion med fyllningar av betongglas, Interiör från apparatrummet. Fönstren har täckts för med skivor, Interiör från en av tvättstugorna.

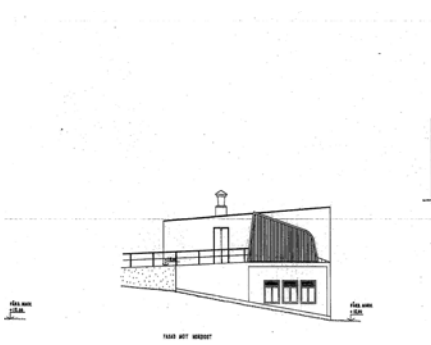

Originalritning av byggnadens norra fasad jämte nutida foto. Ritningen visar att byggnaden var tänkt med en rikare fasadindelning. Rutnätet redovisar lägena för byggnadens bjälklag och mellanväggar. Under takfoten på den högra och mittersta delen finns en skiftning i putsen som kan tyda på att den tidigare haft ett utseende liknande det på ritningen.

Originalritning av byggnadens västra fasad jämte nutida foto. Även denna bild visar ett annorlunda utförande än ritningen. En notering i detta fall är att den slätputsade breda hörnkedjan som ansluter till det lilla fönstret är ytterst välgestaltad och belyst i linje med denna fasads lekfullhet i övrigt. Något som skulle kunna tyda på att fasaden inte har ändrats.

Originalritning av byggnadens östra fasad jämte nutida foto taget från sydväst. Utförandet på fönstren under kolfickorna har ett annorlunda utseende jämfört med ritningsmaterialet. Dessutom är kolintagets portvägg lodrät i verkligheten. Ytterligare en dörr finns till höger om askbissen. Troligen har byggnaden alltid haft detta utförande.

6. Kulturhistoriskt värde

"Kulturhistoriskt värde avser de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag."
(Riksantikvarieämbetets uttolkning av innebörden i begreppet Kulturhistoriskt värde)

Samhällshistoriskt värde

Panncentralen exemplifierar den bebyggelse som uppfördes i Sverige i mitten av 1900-talet och som brukar kallas "folkhemmets bebyggelse". Bebyggelsen speglar en kollektivistisk anda och ett omhändertagande samhälle med stora resurser. Här finns också exempel på ett rationellt förhållningssätt till byggande och drift.

Miljöskapande värde

Byggnaden ingår i en blandad ytterstadsstadsmiljö där all bebyggelse har uppförts samtidigt. I denna miljö får panncentralen ses som en viktig, betydelsebärande komponent. Byggnaden har också ett betydande upplevelsevärde som enskild och skulptural byggnadsvolym med den höga skorstenen som särskilt kännetecken.

Arkitekturhistoriskt värde

Såväl panncentralen som området i stort har ett betydande arkitekturhistoriskt värde.

Samtidigt som panncentralen är arkitektoniskt djärv i sitt uttryck är 1950-talets återgång till mer traditionella uttryck tydligt avläsbar. Denna arkitekturriktning brukar kallas "tradis" dvs en blandning mellan funktionalism och ett mer traditionsinspirerat byggande.

Panncentralen är lekfull i sitt arkitektoniska uttryck. Man anar influenser från Le Corbusier och europeisk modernism i byggnadsvolymernas sammansättning. Samtidigt förmedlar byggnaden något vänligt och rustikt som bland annat tar sig uttryck i de spritputsade fasaderna.

Byggnaden kan också betraktas som ett exempel på funktionsstyrd arkitektur där processen till stora delar har styrt utformningen. I byggnaden kan man följa kolets väg från att det lastas in, via värmeproduktionen till utforslingen av aska. Skor-

Nockeby pensionärshem avbildat i Byggmästaren 1953. En bebyggelsemiljö med tydliga folkhemsambitioner
Foto: Sune Sundahl

stenen är placerad i byggnadens mittlinje och har skulpturala kvalitéer.

I apparatrummets stora fönsterparti mot norr har man som arbetare fått in rikligt med dagsljus men även för utomstående har fönstret redovisat verksamheten. Här finns en tydlig maskinestetisk vurm.

Teknikhistoriska värden

Panncentralerna berättar om en ambition att rationalisera driften av de bostadsområden som uppfördes under 1900-talet. Genom en centralt placerad värmepanna med hetvatten som värmemedium kunde man distribuera värme till ett stort antal lägenheter. Det var inte ovanligt att driftspersonalen var landstigna maskinister från sjön. Panncentralen kom att bli något av bostadsområdets mittpunkt. Samtidigt som panncentralerna innebar stora driftsfördelar utvecklades med tiden ångkraftverkens teknik genom att man tog hand om den kondenserade ångan från kraftverkens ångturbiner och distribuerade denna på en betydligt större fjärrvärmeslinga. Denna kombinerade el och värmeproduktion kom att ge kraftvärmeverken en

mycket hög verkningsgrad. Något som ledde till att panncentralerna blev överflödiga.

Många panncentraler har idag andra användningsområden. I de fall utrustningen har skrotats får det arkitektoniska värdet betraktas som högre än det teknikhistoriska, något som öppnar för omvandling av de panncentralernas interiörer.

Pannbusets källare. Utrymmet med sina kaklade väggar och kolfickorna till vänster i bild förmedlar ett teknikhistoriskt värde. Om miljön hade varit komplett hade detta värde dock varit betydligt större. Beroende på framtida användning kan detta utrymme bevaras på olika sätt. En flott restaurang skulle förmodligen kunna inredas med nära nog befintliga ytskikt.

7. Sammanfattande bedömning

ALLMÄNT

En omvandling av denna byggnad från panncentral och tvättstuga till bostäder innebär sannolikt att genomgripande förändringar kommer att krävas. Byggnadens teknikhistoriska värde i egenskap av pannhusanläggning är inte särskilt stort då i princip all utrustning har demonterats. Som informationsbärande byggnadsvolym har panncentralen dock ett högt värde. Detta innebär också att byggnadens exteriör är mycket känslig för förändringar. Allmänt bör fönster och dörrar, både vad avser placering och utförande inte bytas eller ändras. Byggnadens materialitet ska inte heller ändras. Tilläggsisolering eller byte till exempelvis organisk puts ska inte utföras. Fasadens fältindelning är starkt karaktärsskapande och skulle kunna förstärkas enligt ritningsmaterialet, se ovan under Antikvariska iakttagelser.

Vi bedömer att den norra och västra fasaden har störst känslighet mot förändringar. Båda dessa fasader har ett lekfullt och samtidigt stringent formspråk. Den norra fasaden kan eventuellt lättas upp något genom att den fältindelning som den ursprungliga ritningen visar återskapas. Den östra fasaden kan klara förändringar i form av större fönsteröppningar. Mot söder finns också möjligheter att anpassa byggnaden till boende. Portarna till kolintaget kan ersättas med ett fönsterparti och själva stannplanet kan bli en uteterrass,

Skorstenen bör bevaras om det bedöms som möjligt. Den har såväl ett industrihistoriskt värde som ett upplevelsevärde och tillför också arkitektoniska värden till byggnaden.

Invändigt noterar man trapphuset i tvättstugedelen som har stora kvalitéer. Tvättstugorna kan däremot anpassas ganska fritt. I pannhusdelen har entresolplanet stora potentiella kvalitéer. Kolfickorna får betraktas som intressanta ur ett teknikhistoriskt perspektiv men bör vara acceptabelt att riva. Detta gäller emellertid endast de invändiga delarna och inte den yttre påtbeklädnaden. Starkt karaktärsskapande för miljön inne i pannhuset är glasbetongtaket.

En omvandling av byggnaden kan utföras på olika

sätt beroende på användning. Ovanstående resonemang är tänkt som en vägledning vid ombyggnad till lägenheter. Om byggnaden ska användas på annat sätt, exempelvis om man avser att göra en lokal av pannhuset, öppnar sig andra möjligheter till bevarande. Man bör då ha en starkare bevarandeambition gällande interiörerna i denna del av byggnaden.

Denna del beskriver värdefulla detaljer och byggnadsdelar som är viktiga att ta hänsyn till vid förestående projektering, renoveringar och förändringar.

8. Värdefulla karaktärsdrag, delar och detaljer att beakta vid ändring och förvaltning

Detaljer och delar är uppdelade i två rubriker, *Karaktärsbärande delar att bevara* och *Detaljer att beakta*.

Under *Karaktärsbärande delar att bevara* beskrivs delar som bör bevaras för att inte byggnadens karaktär ska förvanskas och dess kulturhistoriska värden inte ska förvanskas.

Under *Detaljer att beakta* finns delar som är mindre viktiga för byggnadens karaktär men som likväl berättar om byggnadens historia. Om ett bevarande inte är möjligt kan delarna magasineras i huset för att kunna tas fram vid framtida förändringar. Det är dock värt att reflektera över att en byggnads eller en kulturmiljös kulturhistoriska värde är beroende av en samverkan mellan en mängd faktorer, varav vissa inte enkelt kan spaltas upp i listor av enskilda objekt.

STOMME

Karaktärsbärande delar att bevara

Stommen, rumsvolymer, viktigare vägglägen
Skorstenen (beroende på användning)

Delar att beakta

Glastak ovanför pannrummet, kolfickorna
skorstenen

Exteriör

Karaktärsbärande delar att bevara

Byggnadens exteriör med sin lekfulla arkitektur
Fönster
Entredörrar
Fönsterindelning och fönsterplacering
Spritputsen
Plåtbeklädnaden över Kolfickorna

Delar att beakta

Övriga dörrar och portar

INTERIÖR

Karaktärsbärande delar att bevara

Trapphuset till tvättstugorna

Delar att beakta

Pannhusdelens entresolvåning
Askhissen
Pannhusets kakelväggar och maskinrummets klinkergolv